

17. YÜZYIL AZERBAJCAN SAHASINDA YAZILAN HİKAYAT ADLI ESERDEKİ ÜNLÜ UYUMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Meltem GÜL*

ÖZET

Türkçenin ünlü uyumu ile ilgili gelişim sürecini anlatan kaynaklara bakıldığında 17. yüzyıl karanlık bir dönem olarak görülmektedir. Arap harfli alfabenin Türkçenin seslerini ifade etmedeki yetersizliğinden dolayı genellikle yabancı araştırmacıların yazmış olduğu transkripsiyon metinleri üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Bu transkripsiyon metinleri kendi içlerinde bazı problemleri barındırmalarına rağmen Türkçe'nin tarihi için çok değerli kaynaklardır. Bu çalışmada 17. yüzyıl ünlü uyumları *Hikāyāt* adlı eser örneği üzerinde incelenerek dönemin özellikleriyle karşılaştırılmıştır. Öncelikle metinde hangi eklerin ünlü uyumunu bozduğu tespit edilmiştir. Uyuma aykırılıkların ne ölçüde olduğu belirtilip bu aykırılıklar sözcük kök ve gövdelerindeki aykırılıklar ve eklerde aykırılıklar olmak üzere ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

Bunun dışında büyük ünlü uyumunun tam olarak olup olmadığına bakılmıştır. Ayrıca 17. Yüzyılın en önemli ses olaylarından olan dudak uyumunun *Hikāyāt* metninde nasıl görüldüğü tespit edilmiştir. Uyuma aykırılıkların ne ölçüde olduğu belirlenmiştir. Düzleşme konusunda kurallı bir kullanımın olup olmadığı ortaya konulmuştur.

17. yüzyıl Orta Osmanlıca dönemi bir geçiş dönemi olarak değerlendirilir. Eserde ünlü uyumlarında tam bir geçiş dönemi özelliklerinin görülüp görülmediği belirlenmiştir. Eklerin genel olarak nasıl kullanıldıkları belirlenmiştir.

Ayrıca Azerbaycan sahasında yazılan bu eserle ünlü uyumu üzerinde Azerbaycan Türkçesinin etkilerini yansıtan ek kullanımları belirlenmeye çalışılarak Azerbaycan Türkçesiyle Türkiye Türkçesi arasındaki dil özelliklerinin farkları ortaya konulmuştur. Bu makale üzerinde çok sınırlı araştırmaların bulunduğu 17. yüzyıl Türkçesinin aydınlatılmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: 17. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı, Ünlü uyumu, *Hikāyāt* adlı eserdeki ünlü uyumu.

* Yard. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: gulmltm@hotmail.com

A STUDY ON VOWEL HARMONY IN WRITTEN WORK NAMED HİKÂYÁT IN AZERBAIJANI FIELD IN SEVENTEENTH CENTURY

ABSTRACT

When the sources examined explaining the development process of vowel harmony in Turkish, 17 century is seen as a dark period. Due to the alphabet in Arabic script has a lack of conveying Turkish language sounds generally researches were carried out on text transcriptions which were written by foreign researchers. Although some of the problems in themselves contain the texts of these transcription is very valuable for the history of Turkish sources. In this study, 17 century vowel harmonies examined on *Hikāyāt* as a sample and the features of period compared.

Firstly; it has been found that which affixes impair vowel harmony in the text. In order to represent the measurement in contradictions of harmony, it has been analysed under different titles such as lexical item root, contradictions in phrase and contradictions in appendix.

Apart from that; it has been observed precisely whether there is backness harmony or not, In addition, The most important events of the seventeenth century the sound was shown how the text of the lip harmony in *Hikāyāt* text. It has been established what is measurement in contradictions of harmony. It has been revealed if there is a usage of regular or not in terms of flattening.

The seventeenth century of middle Ottoman period is evaluated as a transition period. It has been established whether there are features of transition period precisely or not about vowel harmony in text and also established how appendix is used generally.

In addition, with this work written in Azerbaijani field the effects of vowel harmony on Azerbaijani reflecting the additional uses determined and the different language characteristics between Azerbaijani Turkic and Turkey Turkish put forward. This article will contribute to clarify 17th century Turkish on which there is very limited research.

Key words: Azerbaijani literature, vowel harmony, vowel harmony in written work named *Hikāyāt*.

Giriş

Hikāyāt, din ve tasavvuf konulu küçük hikayelerin birleşmesinden oluşmuş bir eserdir. Konusu dolayısıyla tasavvuf terimleri bakımından oldukça zengindir. Türkçenin gelişim süreci içinde XVII. yüzyıl, Osmanlı Türkçesi'nin başladığı Orta Osmanlıca denilen bir geçiş dönemidir. Eser bu yüzyılın dil özelliklerini taşımaktadır.

Büyük Ünlü Uyumu

Damak ya da ön-art uyumu olarak da bilinmektedir. Damak uyumunun bir ilerleyici benzeşme olduğu söylenebilir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Türkçenin temel ses uyumu olan damak uyumu, Eski Anadolu Türkçesi döneminde en yaygın şekilde görülür.¹ Azerbaycan Türkçesiyle yazılan metnimizde uyumu bozan bazı eklerin oluşturduğu istisnalar dışında büyük ünlü uyumu tamdır. *Hikâyât* da şu eklerde incelik-kalınlık bakımından ek-kök uyumsuzluğu görülmektedir:

{-ken} zarf eki ciddi bir uyumsuzluk yaratmaktadır: *aşl olmuşken* (153a/9); *elinde olmamışken* (177a/8).

{-ki} aitlik eki: *yağundaki* (31a/3); *ondaki* (80a/12); *bu cāndaki* (258a/5).

{-gil} II. tekil şahıs emir kuvvetlendirme eki: *Hikâyât* da kelimenin kökü ne olursa olsun daima ince ünlülü olarak kullanılmıştır. *éylegil* (87a/10); *söylegil* (87a/10); *toylagil* (87b/6); *boylagil* (87b/6).

Bugün uyuma girmeyen “dahi” kelimesi metinde uyuma bağlı olarak kullanılmıştır: *dağı* (1b/3), (43a/2).

Küçük Ünlü Uyumu

Dudak uyumuna düzlük-yuvarlaklık (küçük ünlü uyumu) da denilebilir. Orta Osmanlıca denilen dönemde hızlı bir şekilde gelişmeye başladığı tahminleri doğrudur.² *Hikâyât* metninde dudak uyumu henüz tamamlanmış değildir. Uyuma aykırılıklar dikkat çekici ölçüdedir. Bu aykırılıklar sözcük kök ve gövdelerindeki aykırılıklar ve eklerde aykırılıklar olmak üzere ayrı başlıklar altında incelenmiştir:

Sözcük Kök ve Gövdelerinde Uyum Dışılık

Metne bakıldığında yuvarlaklaşma eğilimi genellikle sözcük kök ve gövdelerinin ikinci hece ünlülerinde görülmektedir.

Sözcük Köklerindeki Yuvarlaklık

incüyem (3b/2); *ağuz açdım* (80b/2); *azuğasız* (8a/7); *karşuğa* (37b/4); *ağu balı* (51a/4); *azuğum* (7b/10); *altun u māl* (10b/1); *aru ol-* (25b/7); *ayurmasun* (108b/2); *çevürüpsen* (236a/9); *şek degüldür* (46a/1); *fürşatunı* (161b/11).

Sözcük Gövdelerinde Yuvarlaklık

azğun yola (39a/5); *açuk ol-* (40b/6); *artuğdur* (68b/7); *ayruk neste* (28b/5); *delük neste* (33a/2); *gizlü gence* (63b/2); *görklü yüzüğe* (36a/6).

Sözcük Kök ve Gövdelerinde Düzleşme

görinmez (56b/9); *bulınmaz* (35b/2); *çağırur* (28a/6); *çürimezdi* (119b/6); *çünkim* (215a/5).

Metnimizde düzleşme konusunda kurallı bir kullanım söz konusu değildir. Birçok kelimenin ikili kullanımları görülmektedir:

ayır- (5a/4)   *ayur-* (108b/2)

bulın- (35b/2)   *bulun-* (6b/11)

çevir- (274b/6)   *çevür-* (236a/9)

kurıl- (217a/11)   *kurul-* (61a/5)

¹ Gürer Gülsevin ve Erdoğan Boz, *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara 2004, s. 93.

² Hayati Develi, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Ankara 1995, s. 49.

tökin- (75b/4) *tökün-* (25a/6)

Eklerde Ünlü Uyumları

XVII. yüzyıla ait olan *Hikāyāt* metninde o dönemin bir özelliği olarak bazı eklerin uyuma girmedeği görülmektedir. Bu ekler metin içinde ağırlıklı kullanımlarına göre şu şekilde incelenebilir:

Düz Ünlü ile Kullanılan Ekler

/-k / > /-g/ Fiilden İsim Türetme Eki: *yumşag* (2b/10)

{-dI}: Görülen Geçmiş Zaman III. Tekil ve III. Çoğul Kişiler:

bî-nişân oldı (4b/11); *aldadı* (7b/9); *mât oldılar* (12b/8); *dolandılar* (30a/2).

{+I/ +sI}: Tamlanan Eki.

Ekin ünlüsü daima düzdür: *cismini* (30a/6); *kalbinde* (30a/7); *vuşlat demine* (89a/2); *döst cemâlini* (89a/11); *zîkr-i müdâm kapusını* (87b/7); *onlaruñ liķâ'sını* (90a/3).

{-IcAķ}: Ulaş Eki.

atlanıcaķ (141a/5); *baħıcaķ* (141b/9); *ķurtulıcaķ* (34a/10).

{+çI}: İsimden İsim Yapma Eki.

yalançı şabîb (282a/2); *avçı* (284a/7); *fetvâçıyam* (289b/11).

{-IncA}: Ulaş Eki.

terk olmayınca (155b/2); *vaķt olunca* (215b/11); *göz açınca* (293b/12); *doynca* (15b/2); *şubħ olunca* (138b/9).

{+Ilķ}: İsimden İsim Türetme Eki.

ululuğın (96b/12); *zârılığum* (105b/2); *peşimânlıķ* (120a/1); *sağlıķa* (120a/2).

Metinde birkaç yerde yuvarlak ünlü ile kullanıldığı görülmektedir. *ķulluķ* (162a/12); *muştuluķ* (74b/6); *şuħluķ* (84a/3).

{-mAdIn}: Ulaş Eki.

gezmedin (25a/12); *derde düşmedin* (64b/9).

{-mIş}: Ortaç Eki.

cümle yaradılmışca (106b/1); *yaradılmış* (130a/3); *yaradılmışda* (167b/4).

{-mIş}: Anlatılan Geçmiş Zaman Eki.

Hikāyāt metninde en sık kullanılan zaman eki olarak geçmektedir: *nefse uymışsan* (104a/11); *menzil étmiş* (104b/8); *gül olmışam* (105b/7).

{-gII}: II. Tekil Şahıs Emir Kuvvetlendirme Eki.

Orhun Türkçesinden günümüze kadar gelen ikinci şahıs –ğil, -gil emir kuvvetlendirme eki, aşağı yukarı bütün Türk lehçe ve ağızlarında kendisini muhafaza etmekle kalmamış, özellikle Azerbaycan yazı dilinde ve ağızlarında türlü şekilleriyle geniş gelişme alanı bulmuştur. Bu ek Azerbaycan şiirine güzellik dahi katmıştır. Başlangıçta klasik Azerbaycan edebiyatında tıpkı öbür Türk Edebiyatlarında olduğu gibi –ğil, -gil eki ağır basmakla beraber yavaş yavaş genişleyerek –gilen, -gılan; -gılan, -ginen şekillerini de almıştır. Klasik Azerbaycan edebiyatı tümüyle bu

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

şekilleri benimsemiştir:³ *gizlegil* (69a/3); *hayâsız olmagıl* (77a/2); *mi'rac éylegil* (77b/11); *söylegil* (87a/10).

{-I}: Belirtme Hali.

Bu ek metnimizde genellikle düz ünlü ile kullanılmıştır: *derdümi* (73b/5); *gözümü* (176b/6); Yalnız bir yerde yuvarlak ünlülü yazım söz konusudur: *ömrü* (9b/11).

{-IcI}: Fiilden İsim Yapma Eki.

Hikâyât metninde daima dar ünlü ile kullanılmıştır. *cân alıcı* (275b/5); *yuyıcıdur* (38b/8).

{-II}: Fiilden Fiil Yapma Eki.

Bu ekin kullanımıyla ilgili bir kuraldan söz edilemez. Aynı kelimenin hem dar ünlü hem de geniş ünlüyle kullanımı görülmektedir: *tökildi* (75b/8); *töküle* (95b/3).

{-IsAr}: Gelecek Zaman Eki.

bahısar (199a/11); *eyle olısar* (42b/12)

{-Iş}: Fiilden Fiil Yapma Eki.

Bu ekin yardımcı ünlüsü düzdür: *görüüşüñ* (124a/2).

{+ki}: Aitlik Eki.

candaki (264b/10); *ondaki* (277a/6).

{+ıla}: Vasıta Eki.

Hağ'ıla (80a/12); *kanadıla* (84a/4); *döstlarla* (91a/11).

Yuvarlak Ünlü ile Kullanılan Ekler

{-UbAn}: Ulaş Eki.

duruban (245a/10); *dutuban* (245b/10); *erinüben* (255b/4); *geçüben* (257b/12).

{+ArU}: Yer Zarfı Yapma İşlevindeki Yön Gösterme Eki.

içerü (33a/4).

{+cuğ}: İsimden İsim Türetme Eki.

Azerbaycan Türkçesinde bu ek daima c sesi ile kullanılır. Hikâyât metninde sadece iki yerde geçmektedir: *kuzıcuğ* (199b/12); *ol kuzıcuğ* (200a/1).

{-dUk}: Ortaç Eki.

Eski Türkçe devresinden beri yuvarlak vokalli olan ek, metnimizde de yuvarlak vokalli kullanılmıştır: *oldukdan şöñra* (124a/11); *senüñ dedüküñ* (26b/8); *diñledüküñ* (37a/7); *dedüküñ* (156b/12).

{+dur/ +durur}: Bildirme eki.

Bildirme ekinin sadece d sesi ile yazılması Azerbaycan Türkçesinin bir özelliğidir. Metinde bildirme ekinin hem +dur hem de +durur şekli yer almaktadır: *cāndur* (21a/1); *bañrdur* (157a/4); *sırdur* (158a/3); *yoğdur* (158b/5); *ırağdur* (159b/4); *yarağdur* (159b/4); *dudağdurur* (166a/11); *budurur* (160a/3); *açılıpdurur* (169a/10).

³ Ahmet Caferoğlu, **Türkçemizde Kullanılan -ıl/-gil Emir Eki**, TDAY (Belleten), 1971, s. 8.

Birkaç örnekte ekin dar ünlü ile kullanımı görülmektedir: *meydir* (40a/12), *kağaruş ucudur* (38b/10).

{-dUr-}: Ettirgen Çatı Eki.

Eski Türkçede ekin -tur-, -tür-, -dur-, -dür- olarak yalnız yuvarlak vokalli şekilleri kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde ise yalnız yuvarlak ve d'li şekilleri kullanılmıştır.⁴ *Hikâyât* metninde sadece d sesi ile kullanımı görülmektedir: *bildürgilen* (186a/5); *güldürgilen* (186a/5); *yandurup* (289b/9).

{-dUkçaA}: Zarf Fiil Eki.

Bu ek -duğ, -dük partisip ekiyle -çe, -ça eşitlik ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Metinde yuvarlak ünlü ile kullanılmıştır: *geldükçe* (34a/4); *üleşdürdükçe* (64b/8).

{+IU}: İsimden İsim Yapma Eki.

Yuvarlak ünlülü eklerdendir. Yalnız bir yerde dar ünlü ile kullanıldığı görülmektedir: *adlu kişi* (215b/9); *iki cânlu* 'avretler (119a/3); *bağlu kapular* (72a/10); *bahtlu* (96a/11); 'ağıllısan (38b/11).

{-mUr}: Fiilden İsim Yapma Eki.

nisân yağmuru (224b/10).

{+Uñ}: 2. Tekil Şahıs İyelik Eki.

'aqluğa (10a/5); cânuğa (20b/9).

{+nUñ / +Uñ ; +nİğ / +İğ}: İlgi Hali Eki.

Metin içinde hem yuvarlak hem düz ünlü ile kullanımı mevcuttur. *gözüğ öğinden* (213b/5); 'Acizinüğ zât-ı pākinden (214b/7); *şeyhümüğ emrile* (220a/6); *onuğ nutkı* (223b/7).

{-U}: Fiilden İsim Yapma Eki.

doludur (6b/5); *düyü* (209b/1).

{-uğ / -u ħ}: Fiilden İsim Yapma Eki.

Azerbaycan Türkçesinin tesiriyle bazı kelimelerde k > ħ değişimi görülmektedir: *açuk* (40b/6); *açuğdur* (93a/10); *delük neste* (33a/2); *ayruğ* (86a/8); *bölük* (102a/10).

{-Ur}: Şimdiki Zaman Eki.

Türkiye Türkçesinde geniş zaman eki olarak kullanılan bu ek Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zamanı karşılamaktadır: *sevinür* (15b/5); *görürsen* (16a/11); *güvenürsen* (16b/5).

{-Ur-}: Ettirgen Çatı Eki.

yétürgil (17b/1); *ötüre* (19b/11); *ötürürsen* (24b/3)

{-Up}: Ulaş Eki.

'ömrin şavurup (25b/3); *bir kuş olup* (29b/4); *tapunupdur* (31b/9); *uçup* (31b/11).

{-Up}: Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki.

⁴ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 2000, s. 213.

Azerbaycan Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın 2. tipi –up / -üp eki ile karşılanır ve çekimde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır.⁵ Azerbaycan Türkçesiyle yazılan *Hikâyât*'da bu kullanıma uygun birçok örnek görülmektedir: *bî-tâb olup* (150a/7); *âfîtab dolup* (150a/7); *zârî kıilup* (2b/2); *dolanup* (3b/6); *bir olup* (4a/12); *vaşf olup* (4b/11); *mevcüd olupdur* (5b/2); *ser-gerdân olup* (7b/5); *tiryâk olupdur* (11a/1); *mât olupdurur* (11a/5); *yâr olupdur* (11b/10); *çâr-pâ olup* (15a/12); *âzâd olup* (16a/9); *bağup* (16b/12); *nefsi burup* (17b/9); *oturupdur* (116a/7); *‘ayân olupdur* (120a/3); *hidâyet olmayupdur* (122b/5); *doğupdur* (130a/8); *kalupdur* (139a/10).

{-sul}: İsimden İsim Yapan Ek.

yoğsul (15b/3, 36b/1).

{-sUn}: 3. Teklik Şahıs Emir Eki.

Azerbaycan Türkçesinde Osmanlı Türkçesinden farklı olarak 3. tekil şahıs emir eki daima yuvarlak vokalli olarak kullanılır. Azerbaycan Türkçesinin bu özelliği Eski Anadolu Türkçesinden gelmektedir:⁶ *daña kıalsun* (37b/7); *şem‘a-yı ‘avd olunsun* (37b/11); *açuğ olsun* (40b/6).

{+gü}: İsimden İsim Yapma Eki.

gözgü ol- (46a/6).

Uyuma Giren Ekler

{+sIz, /+sUz}: İsimden İsim Yapan Olumsuzluk Eki.

Metin içinde hem yuvarlak hem düz ünlü ile kullanımı bulunmaktadır: *cânsız* (21a/1); *yolsız* (69b/3); *edebsiz* (274b/8); *susuz* (8a/6); *onsuz* (51a/12); *duzsuz* (69b/2); *‘ağılsız* (261a/1); *aşılısız nesne* (165a/2); *bahâsız her nefes* (239a/6); *başsız* (212a/3).

{+ηIz, / +ηUz}: İkinci Çoğul Şahıs İyelik Eki.

Metin içinde hem yuvarlak hem düz ünlü ile kullanımı bulunmaktadır: *oğumanız* (102b/3); *kalbüñüz* (35b/7).

{-In-}: Fiilden Fiil Yapma Eki.

Hikâyât metninde bu ekin kullanımıyla ilgili bir kuraldan söz edilemez. Hem yuvarlak hem dar ünlü ile kullanımları görülmektedir. Hatta aynı kelimenin hem geniş ünlüyle hem de dar ünlüyle kullanımı bulunmaktadır: *bulındı* (87b/10); *bulunur* (45b/10); *görünmez* (56b/9); *görünür* (56b/9).

{+IIk/ +IUk}: İsimden İsim Yapma Eki.

Bu ek kökün ünlüsüne uymaktadır. Hem düz hem de yuvarlak ünlü ile kullanımı bulunmaktadır: *ğurbetlik* (171a/10); *eksüklükün* (229b/2); *melüllük* (113b/2).

Ünlüsü Sonradan Yuvarlaklaşmış Olan Ekler

{+Um/ +Umuz}: İyelik Eki.

Eski Türkçe devresinde eklendiği kelimenin ünlü durumuna göre, her iki uyuma da girebilen bu ekin yardımcı sesi Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlaktır. Bunun sebebi m dudak ünsüzüdür:⁷ *cânum* (32a/3); *aşlum* (37a/2); *pöstum* (37a/3); *tenümden* (37a/3).

⁵ Ahmet. B. Ercilasun, *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara 2007, s. 206.

⁶ Muharrem Ergin, *Azeri Türkçesi*, İstanbul 1971, s. 99.

⁷ Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul 1981, s. 33

Metnimizde az sayıda düz ünlülü örnekleri bulunmaktadır: *efendimüñ suâlini* (63b/7); *dermānum* (106b/12).

{+IU}: İsimden İsim Yapma Eki.

Eski Türkçe’de +Iğ, +liğ/ +luğ, +lüg şeklinde düz ve yuvarlak ünlü taşıyan bu ek Eski Anadolu Türkçesinde sadece –lu, –lü şeklinde yuvarlak ünlülü kullanılmıştır. Ekin sonundaki ğ ve g’ler Batı Türkçesine geçerken düşmüş, bu düşme ise ekin ünlüsünün yuvarlaklaşmasına sebep olmuştur.⁸ *Hikāyāt* metninde bu ek her yerde yuvarlak ünlü ile kullanılmıştır: *gizlü* (3a/5); *beşer süretlü hayvān* (13a/3).

{-dUm / -duñ/-dün / -dUğ} Görülen Geçmiş Zaman Eki.

Hikāyāt metninde bu ekin yazımında genellikle yuvarlak ünlü, bazı yerlerde ise dar ünlü kullanılmıştır. Bu kullanım 2. teklik, 1. çokluk, kimi kez de 1. teklik şahıs çekimleri için de geçerlidir: *eline düşdüm* (22a/2); *girdüm* (22a/8); *dëdüm* (23a/6); *‘uzlete girdim* (113a/12); *dëdim* (115a/8); *alduñ* (38a/4); *lāyık olduñ* (38b/5); *gïtdük* (22a/9); *geldük* (87a/3); *edā ëtdük* (123b/1).

{+Uz}: I. Çoğul Şahıs Eki.

nüh kimseyüz (219b/7); *nüh kimseyüz* (220b/4); *getürmişüz* (216a/7); *taled éderüz* (220a/1); *isterüz* (220b/3).

{+AyUm}: I. Tekil Şahıs İstek Eki.

Eski Türkçede +ayın, +eyin şeklinde kullanılan ekin Batı Türkçesinde +ayın, +eyin yanında birinci şahıslardaki m tesiri ile +ayım, +eyim şekli de ortaya çıkmıştır. +ayım, +eyim’i bazen +ayum, +eyüm şeklinde görürüz. Yuvarlaklaşmanın ya m tesiri ile ya da başka birinci şahıslara karıştırılmaktan ileri gelen bir yanlışlık, bir imla benzerliğinden ortaya çıktığı düşünülebilir.⁹ *alayum* (251a/5); *cān kırtarayum* (257b/6); *şöyleşeyüm* (113b/3).

{-ğUn}: Fiilden İsim Yapma Eki.

azğun yola (39a/5).

{+ñUz}: II. Çoğul Şahıs Eki.

Emir kipi çekimlerinden sonra kullanılır: *getürünüz* (200b/4); *ütünüz* (208b/10).

Sonuç

Metinde -ken zarf eki, -ki aitlik eki, -gıl/-gil II. tekil şahıs emir kuvvetlendirme eki ünlü uyumunu bozmaktadır. Bunun dışında büyük ünlü uyumu tamdır. 17. yüzyılda dudak uyumunda ciddi bir gelişme kaydedilmesine rağmen *Hikāyāt* metninde dudak uyumunun henüz tamamlanmadığı görülmüştür. Uyuma aykırılıklar dikkat çekici ölçüdedir. Düzleşme konusunda kurallı bir kullanım söz konusu değildir. Birçok kelimenin ikili kullanımları görülmektedir.

17. yüzyıl Orta Osmanlıca dönemi bir geçiş dönemi olarak değerlendirilir. Eserde ünlü uyumlarında tam bir geçiş dönemi özellikleri görülmektedir. Eklerin genel olarak hem dar hem geniş ünlüyle ikili kullanımları söz konusudur.

⁸ Muzaffer Akkuş, *Kitab-ı Gunya*, Ankara 1995, s. 143.

⁹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 2005, s. 305.

KAYNAKÇA

- AKALIN Mehmet, **Tarihi Türk Şiveleri**, Ankara, 1998.
- BANGUOĞLU Tahsin, **Türkçenin Grameri**, Ankara, 1974.
- BANGUOĞLU Tahsin, **Türkçenin Grameri**, Ankara, 1974.
- CANPOLAT Mustafa ve Zafer ÖNLER, **Edviye-i Müfrede (Metin-Sözlük)**, Ankara, 2007.
- ÇAĞATAY Saadet Ş., **Türk Lehçeleri Örnekleri, VIII. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla kadar Yazı Dili**, Ankara, 1963.
- DEVELİ Hayati, **Evlia Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar**, Ankara, 1995.
- DUMAN Musa, **Evlia Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Değişmeleri**, Ankara, 1995.
- ERCİLASUN Ahmet B., **Türk Lehçeleri Grameri**, Ankara, 2007.
- ERGİN Muharrem **Azeri Türkçesi**, İstanbul, 1971.
- ERGİN Muharrem, **Dede Korkut II, İndeks-Gramer**, Ankara, 1991.
- ERGİN Muharrem, **Türk Dilbilgisi**, İstanbul, 2005.
- GÜLSEVİN Gürer-BOZ Erdoğan, **Eski Anadolu Türkçesi**, Ankara, 2004.
- Komisyon, **Türk Lehçeleri Sözlüğü II Dizin**, Ankara, 1991.
- Komisyon, **Türk Lehçeleri Sözlüğü**, Ankara, 1991.
- ŞAHİN Hatice, **Eski Anadolu Türkçesi**, Ankara, 2003.
- TEKİN Talat, **Orhun Türkçesi Grameri**, İstanbul, 2003.
- TİMURTAŞ Faruk Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl, Gramer- Metin Sözlük**, İstanbul, 1994.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

